تیۆری هەڵوەشاندنەوە لە دەقی شیعریدا

پ.د. عبدالقادر حمه أمین محمد
بەشی کوردی، کۆلێجی زمان
زانکۆی سلێمانی

م.ی. ئاوارە فەرەیدون قادر
بەشی کوردی، کۆلێجی زمان
زانکۆی سلێمانی

الملخص

إن العمل على نص معين من وجهة نظر عامة وفي نفس الوقت اتباع نهج أدبي معين ليس مهمة سهلة. هناك بعض الأسباب لهذا، أولاً، يجب اختيار النص بناءً على معايير معينة ، ثانياً، العمل على النص الأدبي وفق النضرية الفلسفية للمنهج المتبع، أو العمل على النص من خلال وجهة النضر المؤسس والمبتكر للنضرية و هذا يجعل من الأمر أكثر صعوبة، لذلك نرى بأن هنالك اسس و مباديء مهمة للمنهج التفكيكي الذي يعتمد عليها فى عملية التحليل و تفكيك النص، و بما أن (جاك دريدا) هو المُنظر و المؤسس لهذا المنهج التحليلي و الذي سميت بـ (تفكيكية دريدا)، و أستطاع ان يجعل من النظرية التفكيكية نظرية حديثة و أن تكون لها مكانة و شأن مهم في تحليل و شرح النصوص الأدبية و غيرها، لذلك نجد بأن النقاد و الدارسون أهتموا بهذه النظرية و أصبح من الأسس المهمة في تحليل المعاني و الدلالات الذي يحمله النص ، و مع كل ذلك إلا أننا نجد بأن هذه النظرية أيضا لها وجهات نظر مختلفة في عملية تحليل النص حيث أنها تختلف مع وجهات نظر سابقة، وبعبارة أخرى ، يحاول التفكيك تقديم تفسير جديد وأصيل للسياقات التي يعالجها.

Summary

To work on a certain text from a general point of view and at the same time following a certain literary approach is not an easy task. There are some reasons for this. First, the text should be selected based on certain criteria. Secondly, it should be analyzed in connection to the philosophical/ literary approach chosen by the critic/ researcher. Sometimes, analyzing the views of the founder of the literary approach makes the task more challenging. The elements of deconstruction that are used to analyze texts are some significant elements. Jacques Derrida, the founder of this literary approach, has successfully made his theory a modern one and he has given it enough recognition that the theory is now widely used to tackle and analyze various texts. In todays literary world, deconstruction is of so much significance and is one of the frequently practiced approaches to understand texts. What distinguishes deconstruction is that it provides the critic with new insights to approach texts and analyze them; in other words, deconstruction attempts to present a new and genuine explanation to the contexts it tackles.

پێشەکی:

کارکردن لەسەر دەق بەگشتی و لەسەر بنەمای شێوازێکی دیاریکراو، هەروا کارێکی ئاسان نییە، چونکە لە لایەك دەبێت بەپێی بنەماکان هەڵبژێرێت، لە لایەکی ترەوە بەپێی تیۆرە فەلسەفیەکە کاری لەسەربکرێت، یاخود پراکتیزەکردنی ڕوانینی ڕابەری تیۆرەکە کارەکە گرانتر دەکات.

بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە بۆ ڕاڤەکردنی دەق چەند بنەمایەکی گرنگن، جاك دریدا وەك ڕابەر و پراکتیزەکەری ئەم بنەمایانە (هەڵوەشاندنەوەی دریدا)، توانیویەتی تیۆری هەڵوەشاندنەوە بکاتە تیۆرێکی مۆدێرن و پێگە و ڕۆڵێکی گرنگی لە لێکدانەوە و ڕاڤەی دەقدا هەبێت، بۆیە لەمڕۆدا ئەم تیۆرە بایەخێکی زۆری پێدراوە و بووەتە یەکێك لە بنەماکانی شیکردنەوەی واتای دەقەکان، لەگەڵ ئەمەشدا تێڕوانینی جیاوازتری لە تیڕوانینەکانی ڕابردوو بۆ لێکدانەوەی دەق هەیە و دەیەوێت بە مۆدێلێکی تر خوێندنەوە بۆ ڕوانینە جیاوازەکان لە ناو کۆنتێکستەکانی دەقەکەدا بخاتە ڕوو.

ئەم لێکۆڵینەوەیە پێکهاتووە لە دوو بەش:

لە بەشی یەکەمدا باس لە چەمك و پێناسەی هەڵوەشاندنەوە و فەلسەفەی هەڵوەشاندنەوە لە ڕوانگەی دریداوە کراوە.

لە بەشی دووەمدا بەپێی بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە کار لەسەر دەقی شیعری کراوە و دەقی شیعری (تاقە شایەت)ی شێرکۆ بێکەس وەك نموونە وەرگیراوە.

بەشی یەکەم

چەمك و پێناسەی هەڵوەشاندنەوە (Deconstruction)

لەڕاستیدا قسەکردن لەسەر هەڵوەشاندنەوە، پێویست بەوە دەکات، بنەما و بنچینەی هەڵوەشاندنەوە بخەینەڕوو، بۆئەوەی بەئاسانی پەیوەندی نێوان چەمکە جیاوازەکانی و بنچینە مەعریفییەکانی بەیەکەوە ببەستین، هەرچەندە دیاریکردنی چەمکێکی دیاریکراو بۆ هەڵوەشاندنەوە، بەهۆی پەیوەندیداری بە لایەنی فەلسەفی و ڕەخنەییەوە کارێکی ئاسان نییە.

هەڵوەشاندنەوە یەکێکە لە تەوژمەکانی پاش بونیادگەری لە ڕەخنەی ئەدەبیدا، لەگەڵ ئەمەشدا تاوەکو ئێستاش جێگەی مشتومڕە، چونکە لەسەر بنەمای هوشیاری و زانیاری خوێنەر دەچێتە نێو

دەقەوە، بەمەش خـــوێنەر دەق هەڵدەوەشـــێنێتەوە و ســـەرلەنوێ بونیـــادی دەنێـــتەوە، واتە هەڵوەشاندنەوە و بنیاتنانەوەیە، ئەم پرۆسەیەش لەسەر بنەما و میكانیزمی بیركردنەوە دەبێت، و پشـــت بە میكانیزمەكـــانی ڕوخـــان و بنیاتنـــانەوە دەبەســـتێت لە ڕێـــگەی (خـــوێنەر)ەوە، كەواتە هەڵوەشـــاندنەوە پشـــت بە هێرمۆنتیكـــا دەبەســـتێت، كە لە هەڵوەشـــاندنەوەی دەقەكەدا پراكتیـــزە دەكرێـت، چـونكە "كاتێـك هێرمۆنتیكـا و هەڵوەشـاندنەوە لە میـانەی مـامەڵەكردن و هەڵگـرتنەوەی چەمكی گومان بەكاربردنیان لە دووتوێی خوێنـدنەوەكانیان، لەو مەغـزایەوە هـاوڕا و هـاوكۆك دەبـن لەوەی، كە هەردووكیـان لەپێنـاو یەك مەبەسـت كـاردەكەن، ئەویـش بەرفرەكردنـی فەزای گوتـار و ڕەواندنەوەی تارماییە وەهمیەكـان و واڵاكردنـی دەروازە لەبەردەم مانـا نوێیەكـان، ئەو مانایـانەی كە كەوتـونەتە ئەو دیـو دیـوارە كۆنكرێتییەكـانی ئایـدۆلۆژیا، بەوەی لە ڕێـگەی سـتراتیژیەتەكانیانەوە جارێكی دی مانا كۆنەكان وردوخاش بكەن و مانای نوێ و ڕەهەندی نوێتر لە شـوێنیان دابمەزرێـنن"[١]، بەمەش خـوێنەر واتـایەكی نـوێتر بەهـۆی مەدلـولی بـێ كۆتـا بەرهەم دەهێنێـتەوە، بەپێـی ئەم پرۆسەیەش نە دەق ، نە زمـان، نە نیشـانە، نە نوسـەر بوونیـان نامێنێـت، چـونكە دەقێكـی نـوێیتر كە لەسەر بنەمای واتایی بونیادنراوە لەسەر ئەمـانە دێـتە گـۆڕێ، هەربـۆیە لە هەڵوەشـاندنەوەدا دەبێـت دەق چێــژ بە خــوێنەر ببەخشــێت چ لە ڕوی خوێنــدنەوەوە، یــاخود نووســینەوە، بەو پێــیەی لە هەڵوەشـاندنەوەدا خـوێنەر نوسـەری دەقەكەیە، ئەمەش لە ڕێـگەی (نائامـادەیی)ەوە دەبێـت، نەك (ئامــادەیی)، واتە چێــژ لە ڕێــگەی ئەو بۆشــاییانەوە دەبێــت، كە دەق پڕیــان دەكــاتەوە. یــاخود (هەڵوەشاندنەوە خوێندنەوەی تەنگژەی واتا و كەموكورتیەكانیەتی، بـۆ خستنە ڕووی دژیەكیەكـانی عەقڵ و پاشماوەكانی واقیـع، ئەمەش واتـای سەرخستنی لایەنێـك نـیە بەسـەر لایەنێكـی تـردا، یـان سەرخستنی یەكێ لە لایەنە دژەكـان، بەڵكـو ئەوە دەگەیەنێـت، كە واتـا دەستی بەسـەردا ناگیرێـت و هەمیشە جێگەی مشتومڕ و ناكۆكی و لێكدانەوەی جیاواز و سنوور بەزاندن و دەرچوون و بەركەوتن و دژیەكییە)[٢]، بەم پێیە هەڵوەشاندنەوە (بەدوای جوڵە و ناجێگیریدا دەگەڕێت، تاوەكو بنیاتەكەی لە بنـاغەوە هەرەس دێنێـت و سـەرلەنوێ بنیـات دەنـرێتەوە، و لە هەمـوو پرۆسـەیەكی تێكـدان و

١- عەبدولستار پیـرداود حەسـەن، هەڵوەشـاندنەوەگەرایی لە ئەدەبـی كوردیـدا لە تیـۆرەوە بـۆ پراكتیزەكـردن، زانكـۆی سەڵاحەدین، هەرێمی كوردستان-عیراق، وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی، ئەیلولی ٢٠١٠، ل٢٨.
٢- علی الحرب، هكذا اقرأ ما بعد التفكيك، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط١، ٢٠٠٥، ص٢٦-٢٧.

بنیاتنانەوەدا سەنتەری دەق دەگۆڕێت و ڕەگەزە پەراوێزخراوەکان ڕۆڵی نوێیـان پێدەبەخشـرێت، کە بێگومان تێڕوانین و پێشبینی خـوێنەری نـوێ دیاریـدەکات، بەمشـێوەیە ئەوەی پەراوێـز بـوو دەبێـتە سەنتەر و ئەوەی ناسەرەکی بوو دەبێت بەسەرەکی)[١]، ئەمەش دەلالەتی بەردەوام و واتای بێکۆتایە.

بـۆ یەکەمـین جـار جـاك دریـدا (Jack Derrida) چەمکـی (هەڵوەشـاندنەوە/ deconstruction) لە کتێبەکەیدا "(زانستی نووسین/ گراماتۆلۆژیا/ De la grammatologie) لە سـاڵی ١٩٦٧ بەکارهێنـا، لە ڕاسـتیدا کـاریگەر بـوو بە چەمکـی هەڵوەشـاندنەوەکەی مـارتن هایـدگەر (Heidegger) کە لە کتێبـی (بوون و کات) دا بەکاری هێنابوو"[٢]، پول دی مان ئەندامی قوتابخانەی ییل پێیوایە "هەڵوەشـاندنەوە بـریتیە لەوەی لە نـاو دەقـدا پرسـیارێك دابنرێـت، یـان گەڕانە بەدوای شـتە دڵنیاییەکـانی نـاو دەق لە ڕێگەی ڕەگەزەکانی دەقەکەوە"[٣]، بەو واتایەی دەق چی لە هەناویدا هەڵگرتووە و هێشتا نادیـارە و لە ڕێگەی پرسـیارەوە دەگەیـن بەوەڵامـی دڵنیـاکەرەوە و ئاشـکراکردنی واتـا شـاراوەکان و نائامادەکـان، هەروەها ریچـارت روتـی دەڵێـت:"هەڵوەشـاندنەوە بە پـلەی یەکەم ئامـاژەیە بـۆ خاسـیەتەکانی دەق، بەوەی خیـانەتە، تێکـدانە، پەیـامە"[٤]، دیڤیـد.ب. ئەلیسـۆن دەڵێـت: "هەڵوەشـاندنەوە دەلالەت لە پرۆژەیەکـی بیـری ڕەخنەیـی دەکـات"[٥]، یـاخود هەڵوەشـاندنەوە بـریتییە لە پەیوەنـدی نێـوان دەق و واتاکەی، هۆکارێکە بۆ پرسـیارکردن و دروسـتبونی و گومـان و ئاشـکراکردنی وەڵامەکـان، ئەمەش لە ڕێگەی خوێنەرەوە دەگاتە واتای مەبەستدار، ئامانج لەمەش ئاشکراکردنی ئامانجی زمانی دەقەکەیە، کە هەموو دەقێك پشتی پێدەبەستێت، یان هەڵوەشاندنەوە میتۆدێکە دەیەوێت لە ڕێگەی گومـانەوە بـۆ جێگیربـوونی واتـا بـڕوات، یـان بـریتییە لەو سـتراتیژەی، کە ئامـانجی هەڵوەشـاندنەوەی دەقە لە ناوەوە و لاکانی هەرەمەکە، لە پێناو دۆزینەوەی واتاکان.

١- د. عبدالعزیز حمودة، المرایا المحدبة-من البنیویویـة الـی التفکیـك، عـالم المعرفـة ٢٣٢، سلسـلە کتـب ثقافیـة شـهریة یصدرها المجلس الوطني للثقافة والفنون والأداب-الکویت، ١٩٩٨، ص ٣٣٩.

٢- د. جمیل حمداوي، نظریات النقد الأدبي في مرحلة ما بعد الحداثة، مؤسسة المثقف العربي، بدون ط، PDF، ص٣٥.

3 -Deman , in Moynihan, 1986, p156

4 -royle,Nicholas(2004) Jacques Derrida, Routledge, 2003, pp.62-63

5"-The Sociolinguistics of Schooling: the reievance of Derridas Monolingualism of the other or the Prosthesis of origin", Michael Evans,01/2012: ISBN 978-3-0343-1009-3 In book: the Sociolinguistics of Language Education in International Contexts, Publisher: peter Lang, Editors: Edith Esch and Martin Solly, pp.31

سەبارەت بە زاراوەی هەڵوەشاندنەوە لە زمانی عەرەبیدا، چەند زاراوەیەکی بۆ بەکارهێنراوە، بۆ نموونە لە عیراق سامی محمد یەکەم کەسە زاراوەی هەڵوەشاندنەوەی لە بەرامبەر زاراوەی La De construction لە ساڵی ١٩٨٠دا بەکارهێناوە، هەریەکە لە عبدالله الغژامی و عبدالملك مرتاچ زاراوەی توێکاری(التشریحیە)یان بەکارهێناو، بەڵام سعید علوش زاراوەی هەڵوەشاندنەوەی بەکارهێنا، هەروەها کاقم جهاد کە کتێبی (الکتابة ولأختلاف)ی جاك دریدای وەرگێڕا، جارێکیتر بۆ ڕاستکردنەوەی ئەو زاراوەیە گەڕایەوە بۆ (عبدالملك مرتاچ) بۆی ئەوە دەربخات لەجیاتی توێکاری(التشریحیە)، زاراوەی دارمان-تێکشکان (التقویضیە) بەکاربهێنرێت[١]، بەهەمان شێوە (د.میجان الرویلی و د.سعد البازعی)، زاراوەی دارمانیان بەکارهێناوە[٢]، عەبدوڵا ئیبراهیم وشەی (تفکیك)ی بەکارهێناوە[٣]، عبدالوهاب المسیری وشەی (الانزلاقیة)ی بەکارهێناوە[٤]، شکری عزیز الماضی وشەی (اللانباء)ی بەکارهێناوە[٥].

لە زمانی کوردیدا زۆربەی نوسەران زاراوەی هەڵوەشاندنەوەیان ڕاستەوخۆ لە (deconstruction)ی ئینگلیزیەوە وەرگرتووە، هەندێکیشیان لە عەرەبییەوە وەریانگرتوە، و بەرامبەر بە زاراوەی (التفکیك)، هەڵوەشاندنەوە بەکار هاتووە[٦]، بەرامبەر بە (التفکیکیة)ش هەڵوەشاندنەوەگەرایی بەکارهاتووە، دەبینین جیاوازییەکی ئەوتۆ بەدیناکرێت لە ڕووی بەکارهێنانی زاراوەکەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەبێت ئاماژە بەو جیاوازییە بدەین، کە لەلای هەندێك نوسەر بەدیدەکرێت، بۆ نموونە (عەبدولخالق یەعقوبی زاراوەی (پێکهاتە هەڵوەشێنی) بەکارهێناوە، د. عارف حیتۆ زاراوەی (هلوەشینگەری) بەکارهێناوە، فاضل عومەر زاراوەی (هلوەشاندن)ی بەکارهێناوە)[٧].

١- جاك دریدا – ما الأن؟ ماذا عن الغد؟ ص٥٤. هەروەها بڕوانە: محمد احمد البنكي، دریدا عربیا، المؤسسة العربیة للدراسات و النشر، البحرین، ط١، ٢٠٠٥، ص١٧١-١٧٢.

٢- فیصل الاحمر، معجم السیمائیات، الدار العربیة للعلوم ناشرون، منشورات الاختلاف، الجزائر، ط١، ٢٠١٠، ص٣٣٥.

٣- عبدالله الغذامي، الخطیئة و التكفیر، من البنیویة الی التشریحیة.

٤- عبدالوهاب المسیري و فتحي التریکی، الحداثة و مابعد الحداثة، دمشق، ٢٠٠٣، ص١١١.

٥- شكري عزیز الماضي، من اشكالیات النقد العربي الجدید، بیروت،ط١،١٩٩٧، ص١٧٤.

٦- لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری، زاراوەی ئەدەبی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٦، ل٩٧.

٧- عەبدولستار پیرداود حەسەن، هەڵوەشاندنەوەگەرایی لە ئەدەبی کوردیدا لە تیۆرەوە بۆ پراکتیزەکردن، ل١٧.

له بنەڕەتدا هەڵوەشاندنەوە بریتییە لە (هەڵوەشاندنەوە و تێك و پێكدانی دەق, پاشان خستنە نێو ململانێیەكی جیاوازەوە لەگەڵ خودی دەقەكەدا, لەبەرئەوە هەڵوەشاندنەوە بریتییە لە وروژاندنی دژیەكەكان و لێپرسینەوە لە خودوبابەت، داماڵینی جیاوازیە كۆمەڵایەتیەكان و ڕەخنەگرتن لە پلە بەندی سیاسی و چینایەتی، و دەرباز بوون لە دژیەكی و جیاوازیەكان، بەهەمان شێوە هەڵوەشاندنەوە تەنها كورت نابێتەوە لەسەر شیكردنەوە و ڕوونكردنەوە و لێكدانەوە، بەڵكو هەوڵدەدات بۆ ئەوەی جارێكی دیكە واتا بگەڕێنێتەوە بۆ شتە پەراوێزخراو و شاراوەكان. سەرەڕای ئەوەش هەڵوەشاندنەوە بریتیە لە ڕەفزكردنەوەی پێناس و ڕەگوریشە و بوون و نكوڵیكردن لەباڵادەستی من بەسەر ئەوانی دیكەدا، لەبەرئەوە بە شێوەیەكی گشتی هەڵوەشاندنەوە دژی ئەنتۆلۆژیا و میتافیزیكا و ئایدیالزم و فەلسەفەی پێناسەكانە)[1].

هەڵوەشاندنەوە بەگوێرەی واتا فەرهەنگییەكەی "دارمان و ڕووخاندن و شیتەڵكاری دەگەیەنێت، بەڵام لە بارەی ئاستی دەلالی قووڵەوە، دۆزینەوەی نەسەقە هزرییەكان دەگەیەنێت، بەبێ هیچ بایەخدانێك بە نووسەری دەق"[2]، یاخود هەڵوەشاندنەوە خوێندنەوەیەكی دوو ئاڕاستەیەو هەوڵی خوێندنەوەی دەق دەدات، لەلایەك بۆئەوەی واتا ئاشكراكانی بچەسپێنێت، لەلایەكی ترەوە هەوڵی هەڵوەشاندنەوەی ئەو واتایانە دەدات، كە پێی گەیشتووە، لەمەشدا پشت بەو واتا دژیەكانە دەبەسێت، كە سەرچاوەی دەقن.

لەڕاستیدا هەڵوەشاندنەوە لێكۆڵینەوەیە لە پرۆسە و بەرهەمهێنانی دەق و دەستنیشانكردنی خاڵە دژەكانی نێو دەق، هەربۆیە ئەگەر هەڵوەشاندنەوە بە ڕاستی تێكدەرە، با هەموو بونیادە كۆن و شێواوەكان تێكبدرێن و بڕوخێنرێت، تاوەكو سەر لەنوێ بونیادیان بنێینەوە.

جاك دریدا و فەلسەفەی هەڵوەشاندنەوە

مادام فەلسە و ئەدەب لەوەدا یەكدەگرنەوە، كە هەردووكیان دەیانەوێت وێنایەك لە وێناكانی نوسەر بۆ دەوروبەر بخەنە ڕوو، بۆیە ئەدەبیش بابەتێكە لە بابەتەكانی فەلسەفە. هەر لە سەرەتاوە جاك دریدا "ڕەخنەی لە فەلسەفەی خۆرئاوا گرتووە كە لە ئەفلاتونەوە دەستپێدەكات تا هایدگەر،

١- د. جمیل حمداوي، نظریات النقد الأدبي في مرحلة ما بعد الحداثة، ص٣٨-٣٩.

٢- شیرین لەتیف هەڵمەت، هەڵوەشاندنەوە : عەلاماتەكانی دریدا، گەلاوێژی نوێ، ژمارە ٢٦، سلێمانی، ٢٠٠١، ل١٤٦-١٤٧.

بەوەش تۆمەتباری کردوون کە فکری فەلسەفی خۆرئاوا گردبوونەوەیەکی مەنتقیە (گردبـوونەوە لە دەوری لۆگـۆس) کە لەسـەر بنەمـای دانە لێکـدژەکانە، وەك (ئاخـاوتن-نووسـین)، (ئامـادە-نائامـادە)، (واقیع-خەون)، (خێر-شەڕ)"[1]، دواتر بەهۆی چەمکە نوێکانی وەك جیاوازی Difference کە بە واتـای جیـاوازی و دواخسـتن و داڕوخـانی گردبـوونەوە لە دەوری عەقـڵ Logocentrism ڕووبەڕوویـان بـویەوە و بنەمـا فەلسـەفیەکەی دامەزرانـد، کە (فەلسـەفە هەر لەسـەردەمی ئەفلاتـونەوە تـا دەگـاتە هیگل، فەلسەفەی (ئامادە)بووە، بەواتای ئەوەیە کە بیر(فکر) تەنها بـڕوای بەو (بـوون)ە هەیە، کە لە هۆشیاریدایە و وادەگەیەنێ کە مرۆڤ ناوەند (چەق)ی گەردوونە)[2].

دیارترین کاریگەری فەلسەفەی دریدا لە ڕەخنەی ئەدەبیدا، لای ڕەخنەگرانی زانکۆی ییـل بـوو لە ئەمریکا و بەتایبەتی پاول دی مان، چونکە (پاول دی مان بە پشتبەستن بەو وتەیەی دریـدا بەوەی ئەدەب دەتوانێــت وەك بزوتنەوەیەکــی هەڵوەشــاندنەوەیی خــودی دەق ســەیری بکەیــن self-deconsturctive movement of a text، پاول دی مان لەگەڵ ئەوەی ماناکەی دەخستەڕوو، پاشان لە هەمانکاتدا دایدەڕمان (یقوضە)undercutting، ئەدەب نزیکترین شتە کە لە پرەنسیبی جیاوازیدا یان نووسیندا بەرجەستەبێت، لە هەمان کاتیشدا کار لەسەر کارنامەی دەلالی دەکـات، ئـازادی وشـەکان لە چوارچێوەی خواستن و خوازە و خەیاڵ بەکاردەهێنێت، بە بێ ئەوەی دژەکان نوێبکـاتەوە، و هەرگیـز نەدەگەیشت بە یەکیەتی)[3]، کەواتە دەق بـریتیە لە بەشـداریکردنی چەنـد دەقێـکی تـر و بـۆ یەکتـری دەکــرێنەوە و هیچیــان ڕێگــری لەوی دی نــاکەن، بەمەش دەق لە هەڵوەشــاندنەوەدا ســنورەکانی فراوانـدەبن و دەتوانێـت سـنورەکان بشـکێنێت، جـگە لەمەش دەقە باڵاکـانیش واتـا ڕوکەشـەکەیان هەڵدەوەشێت، ئیتر بە هۆشیاری یان بە نەست نوسـرابێت، دریـدا پێیـوایە(هـیچ شـتێك لە دەرەوەی دەقەوە نیـیە، و دەبێـت تەرکیـز بخـرێتە سـەر دەق و لەنـاوەوە بخـوێنرێتەوە، کە دریـدا لە زانسـتی

١- هشام الدركاوي، التفكيكية، التأسيس و المراس، تقديم و مراجعة د. الرحالي الرضواني، دار الحـوار للنشـر و التوزيـع، ط١، ٢٠١١، ص٥٩.

٢- د. عبدالعزيز بن عرفة ، التفكيك و الاختلاف المرجأ (جاك دريدا)، مجلة الفكر العربي المعاصر، مركز الانحـاء القـومي، الكويت، شباط ١٩٩٨، ص٧١-٧٢.

٣- د. محمد عناني ، المصطلحات الأدبيـة الحديثـة، دراسـة و معجـم انكليـزي-عربـي، الشـركة المصرية العالميـة للنشـر، لونجمان، القاهرة، ط٣، ٢٠٠٣، ص١٤٥.

نووسـیندا ئامـاژەی پێکـردووە)[1]، ئەمەش واتە ڕەتکـردنەوەی مێـژووی ئەدەبـی لاسـایکردنەوە و چاولێکەری و دابەشکردنی سەردەمەکان، چونکە بەدوای کاریگەری زمانیـدا دەگەڕێت و ڕەخنەگر لە جیاوازی زمانی دوردەخاتەوە. "پراکتیزە کردنی ئەم فەلسەفەیە بەسەر گوتاری ئەدەبیدا چارەسـەری زۆر لە کێشە هەڵواسراوەکان دەکـات، گرنگترینیـان توانـای ئەم گوتـارەیە بـۆ فـرە دەلالـی لە لایەك و توانای بوونی وێنایەکی تیۆری بۆ بەدواچوونی پێکهێنانی ئەو گوتارە و پێشوازیکردن لێی، هەرچەند هەڵوەشاندنەوەگەرایی لە بناغەدا میتۆدێکی فەلسەفیە، ئامانج لێی ڕزگارکردنی گوتـاری فەلسـەفییە لە سـەنتەری میتـافیزیکی، هێنـانی ئەم زاراوەیە بـۆ کـێڵگەی تـوێژینەوە ئەدەبیەکـان دەتـوانێ یارمەتیـدەری ڕەخنەگـری ئەدەبـی بێـت، تـا بەرەو قـوڵایی میکانیزمەکـانی دەق بـڕوات"[2]، هەڵوەشـاندنەوەگەرەکان کاریـان لەسـەر هەڵوەشـاندنەوەی مەدلـولە چەقیەکـانی دەق و ئەو ڕاڤە و خوێندنەوانەی کە چەقبەستوون دەکردەوە و داوای مردنی نوسەریان دەکرد[3]، چـونکە تەواوی دەق و مەدلولەکـانی، ئەوانەش کە لەدەقەکەدا نـا ئامـادەن، لە ژێـر دەسـەڵاتی خـوێنەردایە و خـوێنەر کـاری نوسەر هەڵدەوەشێنێت و جارێکی تر دەقێکی تری جیاواز لە واتای نوسەر بەرهەمدێنێتەوە، و "گوتار دوای مردنـــی نووسەرەکەیشـــی بەبەردەوامـــی بەرهەمـــدێت و نامرێـــت، لەبەر ئەمەیە هەڵوەشاندنەوەگەرایی بانگەشـەی نووسـینی دەکـرد، نەك قسـەکردن، چـونکە یەکەمیـان، زەرورەتـی مـانەوەی دوای مردنـی بەرهەمهێـنەرەکەی بەهێزتـرە لە دووەم، بەڵام دووەمیـان واتە قسـەکردن بـوارەکەی کەمتـرە، تەنیـا لە چوارچێـوەیەکی دیـاریکراودایە"[4]، کاتێـك بـاس لە خـوێنەر دەکـرێ، بە دڵنیایی خوێنەری لێزان و باڵایە ئەو خوێنەرەی درك بە شتەکان دەکا، کاتێ لە هەڵوەشاندنەوەدا باس لە لێکدانەوەی جیـاواز دەکـرێ بە پێـی بیـرو بۆچـون و باکگراونـدی خوێنەرەکـان، ئـالێرەدا پێویسـتە

١- د. محمد عناني ، المصطلحات الأدبية الحديثة ، ص١٤٨.

٢- د. عەلی تاهیر بەرزنجی, چەند توێژینەوەیەکی ڕەخنەیی، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤، ل٤٤، هەروەها بڕوانە د. ایمان عیسی الناصر، وحدة الـنص و تعـدد القـراءات التأویلیـة فـي النقد العربي المعاصر، ط١، المؤسسة العربیة للدراسات و النشر، بیروت، ٢٠٠١، ص٩٧.

٣- بیری (مردنی نوسەر) واتە هەڵەیە وا سەیری کاری ئەدەبی بکرێت کە دوا مەبەستی نوسەرە، واتە دروسـتیش نیـیە سەیری کەسایەتی نوسەر ، یان مێژوو و ......تاد بکەین.

٤- د. عەلی تاهیر بەرزنجی, چەند توێژینەوەیەکی ڕەخنەیی، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤، ل٤٥-٤٦.

هەڵوەستەیەك بكەین كە بەجۆرێك لە جۆرەكان ئەو خوێنەرەش دەبێتەوە بە نوسەر چونكە هەڵوەشاندنەوە جەخت لە نووسین دەكاتەوە نەك گوتن، بەم پێیەش ئەو ڕاڤە كردنە جودایانەی لەلایەن هەر خوێنەرێكەوە دەكرێت پێویستی بە نووسین و تۆمار كردنە و دەچێتە نێو پرۆسەی نووسینەوە و بەمشێوەیە بازنەی نووسین و لێكدانەوەكان فراوان دەبێت بەپێی ژمارەی خوێنەرەكانی. ئالێرەدا دەكرێ بوترێ نوسەرو خوێنەر تەواوكەری یەكن و لە پرۆسەیەكی بەردەوامدان و ڕۆڵی یەكتری دەگێڕن واتە : نوسەر ـــــــــ خوێنەر ـــــــــ نوسەر، بەمپێوەرەش دەچینەوە سەر هەمان هاوكێشەی هەڵوەشاندنەوە كە دال و مەدلول هەمیشە گۆڕانیان بەسەردا دێت و بە جێگیری نامێننەوە دال ـــــــــ مەدلول ـــــــــ دال.

ڕۆلان پارت پێیوایە ڕەخنەی نووسین لەسەر نووسین، دەقێكی نوێ لەسەر دەقی ئەسڵی زیاد دەبێت، خوێنەر بەرهەمهێنە نەك بەكارهێن و خۆی بە دەقدا هەڵنەواسیوە، كەواتە لە دەقدا بەردەوام دال و مەدلول لەبەردەم خوێنەر بەتایبەتی خوێنەری زیرەكدا واڵان و مانای جیاواز دەبەخشن، واتە هەموو خوێندنەوەیەك سەمەرەیەكی تر یان خوێندنەوەیەكی تر هەڵدەگرێت، ئەمەش لەوەوە سەرچاوە دەگرێت كە خودی دەقیش بەردەوام شتی بۆ زیاددەكرێت و خۆی تەواودەكات، واتە كوتلەیەكی تەوا و نییە و بەردەوام لە تەواوكردندایە، واتە ناتوانرێت قسە لەسەر تەواویەتی دەق بكرێت، هەركاتێكیش بڵێین دەق تەواوبووە، ئەوا دەق ڕادەوەستێت و دەمرێت.

دەقی (تاقە شایەت)ی شێركۆ بێكەس بریتییە لە خوێندنەوەیەكی هەڵوەشاندنەوە لەسەر ئاستی فیكری و ئاستی مەعریفی شاعیر و ئەم دەقە بۆچوون و ئاستی وردی و بینینی شاعیرە بۆ ڕوداوەكان و هەستكردنە بەیەكسانی مرۆڤەكان، لەبەرامبەریشدا نەرێنی ئایدۆلۆژیا جیاوازەكان، بۆیە گرنگی ئەم دەقە چۆنیەتی خستنە ڕووی دوانەی لێكدژی ئایدۆلۆژیای نەرێنی و ئایدۆلۆژیای ئەرێنییە، لە بەرامبەر مرۆڤی شەڕانگێز و ئاشتی خواز....تاد، ئیدی لێرەوە چەمك و باوەڕەكانی ئەودیوی دوانە لیكدژەكان بەدیدێكی فەلسەفیەوە دەخاتە ڕوو، كاتێك لە دەقەكە دەڕوانین لە بنیاتی ڕووكەشیدا هەڵگری هەڵوەشاندنەوە و ڕوخانە لە ناوەرۆكیدا، ڕاستە دەقەكە لە ڕووكەشدا باسكردنە لە مەحكەمە و ...هتد، بەڵام كۆی ئەمانە بانگهیشتكردنە بۆ ڕوبەڕوبونەوە و بەرپەرچدانەوەی ئەو واقیعەی سەپێنراوە، واتە هەڵوەشاندنەوە Deconstruction كە (بەدیارخستنی باشترین بەشە شاراوەكانی نێو یەكە سەرەكیە خۆ سەپێنەكانە، تیۆرێكە ئامانجی بەرهەمهێنانی لێكدانەوەكانە بۆ دەقەكان،

کەمتــر لەوەی ئامــانجی پشــکنینی شــێوازی خوێنــدنەوەی خوێنەرەکــان بێــت بــۆ ئەو دەقــانە)[1] و بەشێوەیەك تا ڕادەیەك سەربەستی بە خوێنەر دەدات بۆ ڕاڤەکـردن و لێکـددانەوەی دەقەکـان بەپێـی ئەو بنەمایانەی جاك دریدا دیاریکردووە، کە ئاستی ڕۆشنبیری و پاشخانی ڕۆشـنبیری خـوێنەر ڕۆڵـی سـەرەکی دەگێڕێـت، هەڵوەشـاندنەوە گەڕانە بەدوای واتــا و داتاکــان و دژی چەقێتــی واتــایە و ڕەتیدەکاتەوە و هەوڵی گۆڕین و هەڵگەڕانەوەی ئەو واتایانە دەدات، ئەو سەربەستیەی کە خوێنەر لە ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوەدا هەیەتی، ڕزگاری دەکات لە خۆبەستنەوە بە فۆڕم و ستایل و دیـزاینە کەلتوری و کلاسیکیەکان، بەمەش ئاسۆی لێکدانەوە و دەربڕینەکان فراوان دەبێت.

بەشی دووەم

دەقی (تاقە شایەت)ی شێرکۆ بێکەس:

ئەم شیعرەی شێرکۆ بێکەس بریتییە لە خوێندنەوەیەکی هەڵوەشاندنەوە لەسەر ئاستی فیکـری و ئاسـتی مەعریفـی شـاعیر و ئەم دەقە بۆچـوون و ئاسـتی وردی و بینینـی شـاعیرە بـۆ ڕوداوەکـان و هەستکردنە بەیەکسانی مرۆڤەکان، لەبەرامبەریشدا نەرێنی ئایدۆلۆژیا جیاوازەکان، بـۆیە گرنگـی ئەم دەقە چـۆنیەتی خسـتنە ڕووی دوانەی لێکـدژی ئایـدۆلۆژیای نەرێنـی و ئایـدۆلۆژیای ئەرێنیـیە، لە بەرامبەر مرۆڤی شەڕانگێز و ئاشتی خواز....تاد، ئیـدی لێـرەوە چەمـك و باوەڕەکـانی ئەودیـوی دوانە لیکدژەکان بەدیدێکی فەلسـەفیەوە دەخـاتە ڕوو، کاتێـك لە دەقەکە دەڕوانـین لە بنیـاتی ڕووکەشـیدا هەڵگری هەڵوەشاندنەوە و ڕوخانە لە ناوەرۆکیدا، ڕاستە دەقەکە لە ڕووکەشدا باسکردنە لە مەحکەمە و ...هتــد، بەڵام کـۆی ئەمــانە بانگهیشــتکردنە بــۆ ڕووبەڕووبــونەوە و بەرپەرچــدانەوەی ئەو واقــیعەی سەپێنراوە، واتە هەڵوەشاندنەوە Deconstruction کە (بەدیارخسـتنی باشـترین بەشـە شـاراوەکانی نێو یەکە سەرەکیە خـۆ سـەپێنەکانە، تیـۆرێکە ئامـانجی بەرهەمهێنـانی لێکـدانەوەکانە بـۆ دەقەکـان، کەمتــر لەوەی ئامــانجی پشــکنینی شــێوازی خوێنــدنەوەی خوێنەرەکــان بێــت بــۆ ئەو دەقــانە)[2] و بەشێوەیەك تا ڕادەیەك سەربەستی بە خوێنەر دەدات بۆ ڕاڤەکـردن و لێکـددانەوەی دەقەکـان بەپێـی ئەو بنەمایانەی جاك دریدا دیاریکردووە، کە ئاستی ڕۆشنبیری و پاشـخانی ڕۆشـنبیری خـوێنەر ڕۆڵـی

١- د.عماد حسيب محمد، بئار النص، ص٥٣.

٢- د.عماد حسيب محمد، بئار النص، ص٥٣.

ســەرەکی دەگێڕێــت، هەڵوەشــاندنەوە گەڕانە بەدوای واتــا و داتاکــان و دژی چەقێتــی واتــایە و ڕەتیدەکاتەوە و هەوڵی گۆڕین و هەڵگەڕانەوەی ئەو واتایانە دەدات، ئەو سەربەستیەی کە خوێنەر لە ستراتیژیەتی هەڵوەشاندنەوەدا هەیەتی، ڕزگاری دەکات لە خۆبەستنەوە بە فۆڕم و ستایل و دیـزاینە کەلتوری و کلاسیکیەکان، بەمەش ئاسۆی لێکدانەوە و دەربڕینەکان فراوان دەبێت.

لە هەڵوەشاندنەوەدا واتا لە دوو ئاستدا دەبینرێت، ئاسـتی ڕاسـتەوخۆ و ئاسـتی قـووڵ، لە ئاسـتی ڕاستەوخۆدا ناڕونیەکی تیادا دەبینرێت، بەڵام لە دەلالەتی بیریـدا دەوڵەمەنـدە، لە ئاسـتی قووڵیشـدا هەڵوەشـاندنەوەی گوتـاری سیسـتەمی فیکـرییە، نمـوونەی دەقـی (تـاقە شـایەت)ی شـێرکۆ بـێکەس خاوەنی هێزێکی دەلالـی ڕوخێـنەرە، کە لەئاسـتی نائامـادەیی دەقـدا لەنێـوان دوو بونیـادایە، هێـز و فیکرێکی ئەرێنی لەگەڵ هێز و فیکرێکی نەرێنی.

تاقە شایەت

دوو جادەی لێکدراو: خاچێکە

هاڵاوی پەڵەیەك گەرمە خوێن:

تاوانی تازەی نێو شارێکە

شایەتیش :

هەر تاقە چۆلەکەی هەڵنیشتوی

سەر داری باخێکە

شایەتێ : کە هەرگیز بانگ ناکرێ

بۆ بەردەم "مەحکەمە"[1]

دەق لە ڕووی پراکتیکەوە :

شـاعیر لەم دەقەدا دوو هێـزی جیـاوازی لە ڕوی فیکـر و ئایـدۆلۆژیاوە هێنـاوە، هێـز و فیکرێکـی نەرێنی و لەگەڵ هێز و فیکرێکی ئەرێنی، دەیەوێت ئەنجام بکاتە پارسەنگی بڕیاردان لەسەر ئەو دوو هێزە، چونکە ئەنجامەکان کارەکان هەڵدەسەنگێنێ، بـۆیە هێـزی میـانڕە و لەگەڵ ئەوەی کەمە لەچـاو هێزی بەرامبەر، بەڵام بەردەوام هێزی مانەوە و بەردەوامـی و سـەرکەوتن لای هێـزی مـرۆڤ دۆسـتە،

١- شێرکۆ بێکەس، دیوانی شێرکۆ بێکەس، بەرگی دووەم، چاپی چوارەم، پـرۆژەی کتێبـی دانسـقە (٢)، سـلێمانی، ٢٠٠٢، ل٤٨٤.

لێـرەدا پرەنسـیپ و بنەمـا و سـتراتیژەکانی هەڵوەشـاندنەوە دەخەیـنە ڕوو، کە زیـاتر ئەو خـاڵ و فەزایـانەی پەیوەسـتە بەشـیکردنەوە و ڕوونکـردنەوەی بۆچـون و بنەماکـانی تیـۆرەکەوە لە ڕوی پـراکتیکەوە، کە لێـرەدا چەخـت دەخـاتە سـەر دال و مەدلـول، کە لەواتـای فەرهەنگـی دامـاڵراون، و ڕۆدەچـین بەنێـو کەلـێن و بۆشـاییەکانی دەقـدا بەپێـی بنەماکـانی هەڵوەشـاندنەوە، بەمەش جـوڵە دەکەوێـتە نێـو ئاماژەکـانی دەق و زمـانی دەق بەرەو کـرانەوە دەڕوات و فرێـز و دەسـتەواژەکان لە ئاستی جێگیردا نامێننەوە و بەرەو گۆڕان و تەقینەوە دەچن، کاتێك بەپێی بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە دەقێك هەڵدەوەشێنینەوە، نابێـت تەنیـا لەیەك ڕوانـگەوە لێـی بـڕوانین، بەڵکـو مەودای خوێنـدنەوەی دەق لە ڕوانگەی هەڵوەشاندنەوەوە مەودایەکی فراوانە و مامەڵە لەگەڵ کۆی دەقەکە و فەزای دەقـدا بەشێوەیەکی فراوان دەکات، بەتایبەتی باکگراوندی ڕۆشـنبیری و ئایـدۆلۆجیای دەقەکە، بەمشـێوەیە هەمـوو دێـڕ و کۆپلەکـان هەڵگـری دارمـان و هەڵوەشـاندنەوەن، هەروەك لە فەزای دەقـدا، کە چەنـد فەزایەکی تێدا دەبینرێ کە ئەویش فەزای بێدەنگ و فەزای جوڵەیە.

فەزای بێــدەنگ: لە فەزای بێدەنگــدا واتــا و دەلالەتــی وشــە و چەمکەکــان دەخەیــنە ڕوو، کە هەریەکەیان هەڵگری واتا و دەلالەتی تایبەتی خۆیەتی و ئاسۆی دەقەکە فراوان دەکـات و پێویسـتی بەهەڵوەستە لەسەرکردنە تا مەدلولەکانیمان لا ئاشکرابێت، وەك لە دەقەکەدا بەدیدەکەین :

تاقە شایەت

شایەت(بینەری ڕوداو)ە، هێما و هێزی یەکلایکردنەوەی تاوانبار و بێتاوانە، ئەو کەسەیە کەدەبێـتە بەڵگەی ئەکتیڤـی بڕیـاردان لەسـەر دۆسیەکە، لەسـەر ئاسـتی ڕوکەش کەسێك بـۆ پشـتیوانیکردن و ئاگاداربوون لە شتێك بانگبکرێت، ئاستی قوڵ و هێزی فریـاد ڕەس و یەکلایـیکەرەوە، یـان ناسـاندنی تاوانەکانە.

دوو جادەی لێکدراو:خاچێکە

خاچ (هێمای ئـاینی) و هێمـای ئـاینی کریسـتیانی و دواتـر ئاشـتی و ژیـان بـۆ مرۆڤـایەتی، خـاچی لێکدراو لە لێکدانی دوو هێڵی ڕاسـت پێکـدێت، و لێـرەدا لەبـری هێڵەکـان جـادەی بەکارهێنـاوە، بـۆیە پەیــامەکەی یەکســان دەکــاتەوە بە مەبەســتە ســەرەکیەکەی خــاچەکەوە، کەواتە خــاچ لە ئــاینی مەسیحیەوە سەرچاوەی گرتووە وەك هێمایەك بۆ ئاشـتیخوازی مەسـیح و ئەو تـاوانە نامرۆڤـانەیەی

بەرامبەری کرا، کاتێك زۆر بێبەزەییانە لەخاچ درا.

هاڵاوی پەڵەیەك گەرمە خوێن:

تاوانی تازەی نێو شارێکە

خوێن تاوان و هێمایە بۆ زوڵم و زۆر و کوشتنی خەڵکی، دەق وەك خەمخۆریەك بۆ نەتەوە و نیشتیمان دەردەکەوێت، و دەیەوێت لەڕێگەی پەیامی شیعرەکەوە ئەوە بخاتە ڕوو، چونکە (تاوانی ناو شارێکە) و شایەت تەنها باڵندەکانن (چۆلەکە)، کە هەرگیز بۆ دادگا و مەحکەمە ناشێت و بانگهێشت ناکرێت.

هەر تاقە چۆلەکەی هەڵنیشتوی

سەر داری باخێکە

تاقە چۆلەکە هێمای مانەوە و بەجێمانی شایەتە بە نهێنی، لە واتا سادەکەیدا ئەو چۆلەکە وێڵەیە، کە دابڕاوە لە گروپەکەی خۆی، یان تەنها ئەو ماوەتەوە و ئەوانی تر لەبەر کیمیا باران و تۆپبارانی حیزبی بەعس لەناوچوون.

بۆ بەردەم مەحکەمە

مەحکەمە شوێنی یەکلاییکردنەوە و وەرگرتنەوەی مافەکانە، ئەو دام و دەزگایەیە کە بڕیار لەسەر ڕاستی و دروستی، تاوانباری و بێتاوانی کەسەکان دەدات، کەواتە ئەگەرچی وەك ڕوکەش مەحکەمە بڕیاریداوە و ئەنجام بەدڵی هێزی توندڕەو بووە، بەڵام وەك ئەرزی واقیع و ئەنجام بۆ هێزی میانڕە و بووە، بۆیە بەردەوام وشەکان داماڵراون لە واتای ئاسایی و واتایەکی مەدلولی و فەرهەنگی بەبەردا کردووە، بۆ ئەوەی هێزی واتایی و ژیانی پێببەخشێت، نیشانەکە بریتیە لە ئاماژەی مرۆڤێك، کە ناتوانرێت بانگبکرێ، ئەگەرچی تەواوی ڕاستی لایە، چونکە خودی شایەتەکەش قاچاخە و گەر بێت و بگیرێ هەمان تاوانی بەسەردا دەدرێ، بۆیە بە واتای جیاواز و بە ئەرکی جیاواز وشەکانی بەکارهێناوە.

فەزای جوڵە: لە فەزای جوڵەدا دەلالەتەکان لە ڕوانگەی دەق و لە ڕێگەی ڕەگەزەکانەوە بەپێی بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە دەخەینە ڕوو، دەق لەڕێگەی ئەزمونی شیعرەوە، توانیویەتی زۆر بەوردی تیشك بخاتە سەر ڕوداوەکان، بەشێوازێك ڕوداوێکی زۆر گەورە لەڕێگەی پەیام و شایەتێکی

بێزمانەوە بخاتە ڕوو، بۆیە توانیویەتی فەزایەکی ورد و شێواز و دەربڕینێکی جیاواز بەکاربهێنێت، لەپێناو گەیاندنی ئەو پەیامەی دەق مەبەستیەتی بیخاتە ڕوو، لە ڕێگەی ئەم تیشکە و بینینی وردی ڕوداوەکان، دەرگایەك بۆ خوێندنەوە و قسە و باسکردن لەسەر دەقەکانی بەشێوازێکی جیاوازتر لە ڕابردوو بکاتەوە، ئەم چڕکردنەوەیەی وشە لە دەقدا وایکردووە دەبێت لێکۆڵەر تێڕامانێکی وردتر بۆ خوێندنەوەی پەیامی سەرەکی پشت وشەکان بەکاربهێنێت، لەگەڵ ئەوەی لە تێڕوانینە شیعریەکەدا ڕەنگە واتا بەوشەیەکەوە پەیوەستبێت، بەڵام لە هەڵوەشاندنەوەدا ڕێگە بە لێکۆڵەر دەدرێت بەجیاوازتر و بەچەند واتا بیبینێت و کاری لەسەربکات، واتە جیاوازتر بیبینێت، لەڕێگەی کۆنتێکستی دەقەکەوە، یان سەرجەم ڕستە و دێڕەکانی شیعرەکەوە. هەر بۆیە دەق وێڵە بەدوای ڕاستی و ڕوداوێك، کە لەبنچینەدا پەیوەستە بەدەرونی خودی شاعیر وەك تاکی کورد و دواجار وەك کۆی نەتەوەی کورد، چونکە ڕوداوەکە بریتیە لە تاوانێك بەرامبەر بەگەلی کورد بەبێ جیاوازی.

لە ڕێگەی ناونیشانەوە، کە دەروازەی سەرەکی و دەرگای چونە ژورەوەیە بۆ نێو دەقەکە، کە هەر لە ناونیشانەکەوە (تاقە شایەت)، پەیوەستبوونی ناونیشانمان بە ناوەرۆك و کۆی دەقەکەوە بۆ دەردەکەوێت و ناونیشان و دەقەکە ڕایەڵێکی پەیوەندی و وابەستەیی لە نێوانیاندایە، ئەمەش سەرەتای کردنەوەی کۆدەکانی نێو دەقەکەیە، لێرەوە شاعیر ئەو پەیامە بە خوێنەر دەدات، کە پێویستە ئەم دەرفەتەی کەبووەتە هۆی ناساندنی ڕوداو و پەیامی سەرەکی دەق، دوای بکەوێت و جارێکی تر و بەخوێندنەوەیەکی نوێ، بنەمای دەقەکە بخاتەوە بەر باس، جگە لەمەش پەیامەکەی کردۆتە بونیادێکی فرەیی جیاواز، چونکە دەیەوێت لەم فەزا جیاوازەدا چەند ڕێچکەیەك و ڕێڕەوێکی جیاوازتر بۆ لێکۆڵەر و خوێنەر بکاتەوە، هەربۆیە دەیەوێت لە ڕێگەی ناونیشانەوە و بەهۆی سەرنجڕاکێشی و تەنهایی شایەتەکەوە، خودی دەقەکە دەکاتە دەقێکی سەرنج ڕاکێش و خوێنەر ناچار دەکات ئەو تەنهاییە بناسێ و دەرئەنجامەکەشی بۆ دەربکەوێت، هەربۆیە دەق لە ڕێگەی هێنانەوەی چەند وێنە و دیمەنێك، کە دەرئەنجامێکی پەیامدار و جیاواز دەردەخەن، دەیەوێت لەسەر هەمان شێواز و ڕێگەی نوێ پەیامی خۆی بگەیەنێت. دالی (خاچێکە) یەکسانە بە (تاقە شایەت)؟، نەخێر (خاچ) نیشانەی خۆشەویستی و تەبایی و یەکسانی و ڕێزگرتنی مرۆڤەکانە لە یەکتر، نیشانەی ئاینی مەسیحیەتە، ئەمە لێرەدا ڕووبەڕووی (تاقە شایەت) لۆگۆسەنتەریزم دەوەستێتەوە، کە ڕێگە

نـادرێ وەك چەقێـك بەدەوری خۆیـدا بسـوڕێتەوە، ڕێـگە بەشـایەتی تـر نـادرێ، کەواتە ڕووبەڕووی (جیـاوازی) دەوەسـتێتەوە، کە لە خاچـدا دەبینـرێ، ئەوانـیش (یەکسـانی، دادپەروەری، ڕێزگـرتن، هاوکاریکردن، خۆشەویستی،...هتد)، ئەمانە هەمووی دەلالەت لە جیاوازی دەکەن و جێکەوتی ئەمانە دێتە دی دژی (تاقە شایەت) لۆگۆسـەنتەریزم، کە گردبـونەوەیە بە دەوری عەقڵدا، یـان میتافیزیکـای ئامادە، یاخود عەقڵ و مەنتیق دێت، کە هەر لەسـەردەمی ئەفلاتـونەوە وەك پێـوەرێکی نمـوونەیی لە ڕووی بیر و داهێنانەوە سەیرکراوە و فەلسەفەی خۆرئاوای لەسەر دامەزراوە، بە جۆرێك میتافیزیکای ئامادە لەسەر بنەمای ناوەندێتی دەنگ phonocentrism دامەزراوە، و ئاخاوتن پێش نوسین دەخـات، و هەوڵدانە بۆ هەڵوەشاندنەوە و تێکشکاندنی ئەو چەقێتـیەی وەك ئامـادەییەکی بێکۆتـا دیـاریکراوە، بابەتی سەرەکی دەق بریتییە لە سەنتەری دەق، کە هەر دەقە خاوەن سـەنتەرێکی بـابەتیەوە و کـۆی دەقەکەی لەسەر بنیاتنراوە، بە هەڵوەشاندنەوەی ئەو سەنتەرەش واتە هەڵوەشاندنەوەی یەك بـابەتی و گردبـوونەوە بەدەوری چەقــدا و خولقانــدنی چەنــد بــابەتێکی تــر، کە هۆکــاری فراوانبــوون و دەوڵەمەنـدکردنی بـابەتی سـەرەکی دەقەکەیە، و بابەتەکـانی لۆگۆسـەنتەریزم تێکدەشـکێنێ (تـاقە شـایەت)، چـونکە پێویسـتە فرەیـی هەبێـت لە شـایەتدا، نەك تەنهـا تـاقە شـایەت، واتە دەقەکە تـاقە شـایەت تێکدەشـکێنێ بـۆ فرەیـی، مانـا دەلالـیەکەی لەگەڵ بـوونی زوڵـم و هەوڵـدان بـۆ شـاردنەوە و کپکردنی تـاوانەکە، بەڵام بەردەوام شـایەتێك هەر بەجێـدەمێنێت، تـاوەکو شـایەتی لەسـەر زوڵمەکە بدات، ئەم تاقە چۆلەکەیەش ئەو ڕۆڵە کوردانەن لەپرۆسەی ئەنفالدا بەرنەکەوتوون و یان هەڵهاتوون و ماون، کە واتا سـەرەکیەکەی شیعرەکە بـریتیە لەوەی هەمـوو تاوانێـك چەنـدێك بەنهێنـی بکرێـت، شــایەت و بەڵــگەی لەدوا بەجێــدەمێنێت، بەڵام جیــاوازی بــونی شــایەت و نەبــونی، لە بەرامــبەر ئامادەبوون و شایەتی نەدان یەکسانە بەیەك ئەنجام، بۆیە بوون و نەبوونی وەك یەك وایە، ئەمەشـی وابەسـتە کـردووە بە کـورد و ئەو تاوانـانەی بەرامـبەری کـراوە، لە کاتێکـدا گەلـی کـورد گەلێکـی ئاشــتیخوازە و هــیچ کاتێــك هێرشــی داگیرکــاری ئەنجــام نەداوە و هەمیشــە بە ئاشــتیخوازانە جوڵاوەتەوە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا بەدڕندەترین شێوە و نامرۆڤانە لە لایەن دوژمنەکانیەوە مامەڵەی لەگەڵدا کراوە.

دریدا له دوای لێکۆڵینەوەی هەڵوەشاندنەوە گەشتە ئەو باوەڕەی "ئەگەر ئاخاوتن چوارچێوەی ئامادەبوون و شوناس، تاکێتی و سەرەتای هەمو شتەکان بێ، ئەوا نووسین چوارچێوەی نائامادەیی و جیاوازی و فرەیی و دژ یەکیە"[1]، کە ئەمەش پێچەوانەی سێنترالی چەقی دەنگە.

لۆگۆسەنەریزمی ئەم دەقە لەسەرچاوەی ئیسلامیەوە وەرگیراوە، کە بریتیە لە شەرعیەتدان بەدەستبەسەراگرتن و ڕەشەکوژی و حەڵاڵکردنی بەرامبەر، بۆیە لێرەوە دوژمن لەپێناو شەرعیەتدان بەکارەکەی هانای بۆ میتۆدی ئاینی بردووە و دەیەوێت لەم ڕێگەیەوە بیر و هەستی عەرەب زیاتر بوروژێنێت، و گەلێکی تر بکاتە قوربانی و غەنیمە بۆ عەرەب، ئەم دەقە لە ڕاستیەکی واقیعی، یان ڕوداوێکی جەرگبڕەوە هاتوە، کە بەسەر کوردستاندا هاتووە، کە کورد قوربانیەکی زۆری داوە و تاوەکو ئێستاش ئەم قوربانیدانەی بەشاراوەیی و سەرنگونکراوی ماوەتەوە، ئەوە نوسەر و شاعیر و خەمخۆرەکانن دەبێت جارێکیتر بێنەوە سەرشانۆی ڕوداوەکان و ئەم تاوانانە بکەنەوە بەهێزی بەرەنگاری بەرامبەر تاوانباران، کات و شوێن (کات و شوێن)ی کوردستانە، دەلالەت لە نەرێنی دەکات، نەرێنی کات و شوێنی مرۆڤەکان، ئەو ململانێیەی هەیە لەنێوان مرۆڤ و مرۆڤ، بەڵام مرۆڤی شەڕانگێز و زاڵم، لەگەڵ مرۆڤی چەوساوە، بۆیە ڕوبەڕوبوونەوەکان هەم ئایدۆلۆژی و فیکری، هەم مەیدانی و جەستەیین، هەموو ئەمانەش لەپێناو نەهێشتنی بەرامبەرە، بۆیە لە کۆتایی ئەم ململانێیەدا فیکر و ئازادی سەردەکەوێت، چونکە پەیامەکەی مرۆییە و لەپێناو بەدەستهێنانی ئازادی و سەربەخۆییە، هەرچی شوێنە شوێنی نەرێنییە، چونکە پڕە لە ئازار و خەم، دەیەوێت لەم ڕێگەیەشەوە ئەو ئازار و نەهامەتیانە بناسێنێت، نەك هەر ئەمەش بەڵکو بەچەندین شێوازی جیاواز دووبارە بۆتەوە، بەڵام ئەم ڕوداوە لە نەستی شاعیردا هەڵگیراوە و بەهۆکارێك لە هۆکارەکان دووبارە دێتەوە سەر شانۆی ڕوداوەکان، بەڵام بە ئەندێشە و دیدی وردی شاعیر لە دەربڕینەکان و وێنە و زمانی شیعریەوە. شاعیر لە حاڵەتی ئامادەیدا ئاستی زوڵم و نادادی دەسەڵات بەشێوازێکی ورد و لە ڕێگەی گوتارێکی مرۆیی و نەتەوەیی و نیشتمانیەوە دەخاتە ڕوو، لەحاڵەتی ئامادەیدا تەواوی ڕوداوەکان لە بنەمایەکی گوتاری نیشتیمانی و نەتەوەیدا دەردەخات و دەیەوێت لەگەڵ زەمەنەکان بەشێوازێکی جیاوازتر و نوێتر پەیامی ئەو زەمەنەی خۆی بگەیەنێت، و پەیامەکەش پەیامێکی

١- د.بشير تاوريريت بالاشتراك مع ساميه راجح، التفكيكية فى الخطاب النقدي المعاصر، ص٦٩.

مرۆیی و ڕاستیە و دەیەوێت لەم ڕێگەیەوە ڕوداوەکان بەبەردەوامی لەگەڵ زەمەنەکاندا گوزەربکات، بۆیە شاعیر لەڕێگەی دەقەوە ڕەخنە لە ڕوانینەکان دەگرێت و بەهۆی بونیاتی شاراوەی دەقەوە پەیامەکەی خستۆتە ڕوو، بەواتایەکی تر شاعیر پیرۆزیەکانی تێکشکاندووە، لەپێناو پەیامە مرۆییەکاندا هەنگاوی بەسەردا هاویشتوون و ڕەخنەی لەو هەڵانەی لەڕێگەی ئاینەوە کراون گرتووە، هەمووشی لەپێناو گەیاندنی ئامانجی دەقدا.

هەر تاقە چۆلەکەی هەڵنیشتوی

سەر داری باخێکە

شایەتێ : کە هەرگیز بانگ ناکرێ

بۆ بەردەم "مەحکەمە"

هەڵوەشاندنەوە "هۆکاری دابارینی ڕاڤەی بێکۆتایە و بەخشینی واتای بەردەوام و جێگیری واتا بەخۆوە نابینێ و هەمیشەش دوا دەخرێ لە سیستمی (جیاوازی Difference)دا، بەمجۆرە واتا لە هەڵوەشاندنەوەدا بەهۆی دورکەوتنەوە لە نێوان دال و مەدلول لە توانا بەدەرە، بەم پێیە جیاوازی لە دەقدا ڕووبەرێکی بۆشاییە لە نێوان ڕەگەزەکانی ئامادە و نائامادەدا درێژ دەبێتەوە، پێویستە خوێنەر پردێك لە نێوانیان دروست بکات بۆ پڕ کردنەوەی ئەو بۆشاییە"[1], و "Differance دەرکەوتنێکی ڕێکخراوی جیاوازییەکان و جێکەوتی جیاوازییە"[2]، هەمیشە بەهۆی جیاوازی دالەکانەوە مەدلولی جیاواز دروست دەبێت، هەر بۆیە دریدا نووسین پێش ئاخاوتن دەخات، جیاوازی "فۆرمی دووانەیی بەرامبەر یان دژ وەردەگرێ (خێر-شەڕ، سروشت-شارستانی)، پەیوەندی دال و مەدلول لەم دووانە لێکدژانەدا لە شێوەیەکی باودایە و مەنتقی نییە، جیایە بە پێی جیاوازی سیاقەکەی، بەم پێیە واتای ئەدەبیش یەك واتای دیاریکراو و ئاشکرا نیە و دەکەوێتە بەردەم جۆرێك لە جیاوازی نەك گردبوونەوە"[3]، لێرەوە شاعیر یەکێك لە ستراتیژەکانی هەڵوەشاندنەوەی بەشێوەیەکی ورد بەکارهێناوە، کە بریتیە لە جێگۆڕکێکردنی شوێنی لێکدژەکان، یان پێچەوانەکردنەوەی ڕۆڵەکان،

١- د.یوسف وغلیسي، اشکالیة المصطلح فی الخطاب النقدي العربي الجدید، منشورات الأختلاف، الجزائر، ط١، ٢٠٠٨، ٣٦٣.

٢- جون ستروك، البنیویة و ما بعدها (من لیفی شتراوس الی دریدا)، ص٢٢٠.

٣- پ.ی.د عبدالقادر حمە امین محمد، بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە، ل ٣٨.

بەمەش جیاوازی پیادەکردووە، کە دریدا بەشێوەیەکی سەرەکی کاری لەسەر کردووە و مەبەستی سەرەکی واتاکانی لەسەر بنەمای جیاوازیەکان دەرهێناوە، دەق لەڕێگەی بەخشینی ڕۆڵ و واتا بە کەرەستە جیاوازەکان، وایکردووە چەند واتا و مەدلول بەرهەمبهێنێت و مەدلولی باڵا تێکبشکێنێت، کە لەسەر بنەمایەکی فیکری و ئایدۆلۆجی بنیاتنراوە، واتە جیاوازی لە نێوان نیشانەکان، بۆ بەردەم (مەحکەمە) دەرخستنی ڕای جیاوازی لەسەرە، چونکە (هەر تاقە چۆلەکەیەك وەك شایەتی، هەرگیز بانگ ناکرێت)، ئەمە دالەکان و دەلالەتەکان و جۆری جیاوازییە لە دەرخستنی ڕای شایەتەکان، کە وا بەکارهاتووە بۆ ئەوەی ئەوە بڵێت، کە حیزبی بەعس بۆی بە ڕوکەش کارەکانی بەیاسایی بکات، بەڵام بەردەوام لەوەشدا شکستی هێناوە، چونکە ئەوەی چاوەڕێی نەبووە، ڕووبەڕوی بۆتەوە.

دەق بنەمای ئاینی کردۆتە چەقی ئەو دەسەڵاتەی نەرێنیانە لە بەرامبەر نەتەوەیەکی بێدەسەڵاتدا بەکاریهێناوە، کە لەم دەقەدا دوو ئایدۆلۆژیا هەیە، ئایدۆلۆژیای توندڕەو بەرامبەر بە ئایدۆلۆژیای میانڕەو، واتە ئەمە ململانێی نێوان دوو ئایدۆلۆژیای تەواو جیاوازە، ئایدۆلۆژیایەکی توندڕەو بەبەرگی میانڕەو، لەگەڵ ئایدۆلۆژیایەکی ئاشتیخواز و هەوڵدان بۆ بەدەستهێنانی ئامانجەکانیان، ئایدۆلۆژیای چەپ و مرۆڤ دۆستی بەهێزترە، چونکە دەرئەنجامەکەی بۆ ئەوەیە کە بەردەوام ڕاستی و پەیامی مرۆڤایەتی سەربکەوێت، ئەمەش ڕوداوێکە لە ڕابردودا ڕویداوە، بەڵام لە ئێستا و ئایندەشدا کاریگەری هەردەبێت، بۆیە دەبێت بەردەوام دەنگی ناڕازی لەبەرامبەر ئەم ڕوداوانەدا هەبێت، بەواتایەکی تر شاعیر مەبەستی سەرەکی لەناو جیاوازیەکاندا حەشارداوە، دەیەوێت لە ڕێگەی جیاوازیەوە پەیامە سەرەکیەکە و واتا شاراوەکان بناسێنێت، و دەقەکە لەتێڕوانینێکی ئاینی مەسیحی و ئیسلامیەوە گوازراوەتەوە بۆ ئیسلامی و دەیەوێت لەڕێگەی جیاوازی و جۆری ئەو زوڵمانەی کە کراون جیاوازیەکان بخاتە ڕوو، واتە لە مەسیحدا زوڵم بەرامبەر مەسیح کرا، کە پەیامی ئاشتی بوو، بەڵام لە ئیسلامدا زوڵم و زۆری کورد لەسێبەریدا بووە، بۆیە گەورەیی ڕوانینە نەتەوەییەکەی داوە بەسەر ئاینەکەدا.

جێکەوت ئەو هێمایەیە کە هەمیشە جێ پەنجەی خۆی لەسەر توخمەکان دیاریدەکات و بەردەوام لەنێوان ڕابردوو و ئێستا و ئایندەدا خۆی دەسەپێنێت، و وا لە توخم دەکات بۆ سەرچاوەی پێشوتری بگێڕدرێتەوە، و قسە کردنە لەسەر کەلێن و بۆشاییەکانی دەق، واتە نیشانەکان چ ڕۆڵێك دەبینن و

تایبەتمەندیەکانی نیشانە چین، چەمکی جێکەوت لای دریدا وابەستەیە بەچەمکی جیاوازی و نوسین و ئامادەبوونەوە، بەشێوەیەك بەبێ جێکەوت ناتوانرێت بیر لە جیاوازی بکرێتەوە، جێکەوت واتە سڕینەوە و مانەوە، سڕانەوەی شتێك و مانەوەی بە پارێزراوی لە پاشماوەکانی تریدا، و ئامانجی هەڵوەشاندنەوە بریتییە لە "دۆزینەوەی جێکەوت لەنێو نووسیندا"[1]، نووسین هەڵگری مەدلولی جۆراوجۆر و فرە سیاقە و سنورێکی دیاریکراوی نییە و توانای وازیکردن و گواستنەوەی لەنێوان دال و مەدلولدا هەیەو یاری بە وشەکان و دەربڕینەکان دەکات و واتای جۆراوجۆر لە خۆ دەگرێت، هەر ئەمەشە جیای دەکاتەوە لە وتن و هۆکاری بێزارکردنی فەیلەسوفەکان بووە، پێچەوانەی میتافیزیکای ئامادە بووە و سەنتەری دەنگی لەقکردووە و دەسەڵاتی نەهێشتووە.

ئەم دەقە دەیەوێت بڵێت ئەو تاوانانەی بەرامبەر کورد کراون، وەك ئەنفال و کیمیا بارانکردنی هەڵەبجە و ڕەشەکوژیەکان، ئەگەرچی بەپەنهانی و بەشاراوەیی کران، بەڵام لەگەڵ بوونی بەڵگەی حاشا هەڵنەگر، بەڵام بەردەوام پاساوی جیاواز لە ڕێگەی دادوەر و دەمڕاستەکانەوە دەهێنرێتەوە، لەپێناو دورخستنەوەی شایەتەکان، بۆیە لە مەبەستە جیاواز و پێچەوانەکەدا، دەیەوێت بڵێت ئەوەی حسابی بۆ نەکرێت وەك چۆلەکەکانە، کە لەسەر دارەکان و لەناو چڵەکاندا خۆیان شاردۆتەوە، بەڵام ئاگاداری ڕوداوەکەن، پێشمەرگە و شاهیدی تری سڤیل هەن، بەڵام بانگ ناکرێت بۆ بەردەم دادگا، چونکە بوونیشیان بریتیە لە یاخیبوون و قەدەغەیی، بۆیە هەرگیز ناتوانرێ شاهیدە کوردەکان، بۆ تاوانەکانی بەرامبەر کورد، بهێنرێنە بەر دادگا، ئەمەش وایکردووە شاڵاو و پەلامارەکان لەسەر کورد گەورەتر و زۆرتر بکرێن، شاعیر لە (تاقە شایەت)دا دەیەوێت ئەو جێکەوتە Trace بەجێبهێڵێت، کە بۆ هەموو ڕوداو و تاوانێك شایەتحاڵ هەیە، بەڵام بۆ سەلماندنی ئەم تاوانە، دەبێت بەڵگە و شایەت هەبێت، شایەتێك هەڵگری هەموو مەرجێك بێت، ئاقڵ بێت، لاوبێت، ڕاستگۆبێت....تاد، بەدەر لەمانە ناتوانرێت بۆچونی وەربگیرێت، واتە دووبارە بۆ سەلماندنی ڕاستیەکە، مەحکەمەش دەبێتە هۆکارێك بۆ پەردەپۆشکردنی تاوانی شارێك، بە واتایەکی تر تاوانی گەورە نابێت ببەسترێتەوە بە بوونی بەڵگەیەك، کە خۆی بۆ خۆی هۆکارێکی ساویلکەیە.

دوو جادەی لێکدراو: خاچێکە

١- د. بسام قطوس، استراتيجيات القراءة، التأصيل و الأجراء النقدي، مؤسسة حمادة و دار الكندي- الأربد، ط١، ١٩٩٨، ص٢٩.

لێـرەدا دەقئـاوێزان بەدیـدەکەین، کە "کـارکردنە لە نێـوان کـێڵگەی دەقەکانـدا و دەیەوێـت لەم ڕێگەیەوە ئەو پەیوەندی و کاریگەریـانەی نێـوان دەقەکـان بـدۆزێتەوە, یـاخود کـارکردنە لەسـەر ئەو گواسـتنەوە جیـاوازانەی کە لەنێـوان دەقە کـۆن و نوێکانـدا هەیە, لە ئەنجـامی ئەم کـارلێکردنە, دەقئاوێزان دەبێتە سەنگی مەحەکی دیـاریکردنی ڕەسـەنیەتی و سـەرچاوەیی دەق"[١]، و دەرخسـتنی توانا و ئاستی بەهێزی دەق و ڕۆشنبیری نووسەرە و دیاریکردنی سـەرچاوەی پێکهێنـانە، و لە ڕێـگەی دەقئاوێزانەوە توانست و ئاستی وەرگرتن و داهێنانی نووسەری دووەم دەردەکەوێت، هەموو دەقێك دەبێـتە بەشـێك لە پێکهێنـانی دەقێکـی تـر، ئەمەش وا دەکـات دەق بەکراوەیـی بمێنێـتەوە و لە چوارچێـوەی یەك واتایـدا دانەخرێـت، "جێکەوتـی شـاراوەی هەمـوو ڕەگەزێـك لە پەیوەسـتبوون و دەقئاوێزاندایە لەگەڵ ڕەگەزەکانی تر لەناو نەسەقی شـیعریدا و دەلالەتـی دەق پێکـدەهێنێت"[٢]، واتە ڕەگەزەکانی دەرەوەی دەق، وەك جێکەوت، کاریگەریان لەنـاو دەقـدا هەیە و بە میکـانیزمی نـاوەوەی نەسەقی شیعری دەژمێردرێن و پێکهاتەی دەقی شیعرین، لەم دەقەدا (خـاچ) هێمـا و نیشـانەیەکە بـۆ ئەو ڕۆڵەی کە بەرامبەر پێغەمبەری ئاشتی کـراوە، لێـرەدا خـاچ ناسـنامەی گەورەتـرین و قێزەونتـرین تاوانە بەرامبەر ئاشتیخوازترین مرۆڤی ئەم دنیایە، لێرەوە دەقئاوێزانێکی ئـاینی بەرجەسـتە بـووە و دەیەوێـت لە ڕێـگەی ئەم خـاچەوە پـاکی و ڕاسـتگۆیی و ئاشـتیخوازی گەلـی کـورد نیشـانبدات، و لە بەرامبەریشدا زاڵمی حیزبی بەعس، بـۆیە خـودی خـاچ بەچەنـدین شـێوازی جیـاواز دروسـتدەکرێت، بەڵام هەمـان ئامـانج و پەیـامی واتـادار نـاگەیەنن، بـۆیە مەسـیح مرۆییـانە لەگەڵ مرۆڤەکانـدا دەجوڵایەوە و کـاری بـۆ مرۆڤـایەتی دەکـرد بەبـێ جیـاوازی، بەڵام لای عەرەبەکـان بەپـێچەوانەوە لە ئێستاشدا عەرەبچێتی لەپێش مرۆڤایەتی و ئایندارییەوەیە، ئەمەش جیاوازی لە پەیامە سەرەکیەکەدا دروست دەکات، بۆیە ئایـدۆلۆژیا و مەبەسـت و هۆکارەکـان و هەنگاوەکانیـان دەناسـێنێت، بـۆیە لای عەرەب ڕێگە یەك ڕێگەیە و ئامانج یەك ئامانجە، بەدەر لەمە نەئامانج و نەمەبەست بوونی نییە، بۆیە داخران بەپلەی یەکەم لەبەرچاو گیراوە، بەڵام مەسیح و ڕێگە زۆر و ئامانجەکـان زۆرتـر، بـۆیە گرنـگ

١- د. بسام قطوس، استراتيجيات القراءة، التأصيل و الأجراء النقدي، مؤسسة حمادة و دار الكندي- الأربد، ط١، ١٩٩٨، ص٢٩.

٢- د.عماد حسيب محمد، بئار النص، ص١٩٥.

ئەوەیە مرۆڤەکان باشبن، ئیدی هەر ئاین و ڕەگەز و نەتەوە و ..... تاد بن، بۆیە کرانەوە بەشێوەیەکی بەرفراوان بوونی هەیە.

ئەنجام:

١- هەڵوەشاندنەوە تیۆرێکی گرنگی لێکدانەوە و ڕاڤەکردنی دەقە بەشێوازێکی نوێ، لەپێناو گەیشتن بە مەبەستی سەرەکی دەق.

٢- هەڵوەشاندنەوە یەکێکە لە تیۆرە ڕەخنەییەکانی پاش بونیادگەری، و دریدا یەکەمین کەسە بەم تیۆرە کاریکردبێت.

٣- لە هەڵوەشاندنەوەدا واتا لە دوو ئاستدا دەبینرێت، ئاستی ڕاستەوخۆ و ئاستی قووڵا، لە ئاستی ڕاستەوخۆدا نارونیەکی تیادا دەبینرێت، بەڵام لە دەلالەتی بیریدا دەوڵەمەندە، لە ئاستی قووڵیشدا هەڵوەشاندنەوەی گوتاری سیستەمی فیکرییە.

٤- کاتێك بەپێی بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە دەقێك هەڵدەوەشێنینەوە، نابێت تەنیا لەیەك ڕوانگەوە لێی بڕوانین، بەڵکو مەودای خوێندنەوەی دەق لە ڕوانگەی هەڵوەشاندنەوەوە مەودایەکی فراوانە و مامەڵە لەگەڵ کۆی دەقەکە و فەزای دەقدا بەشێوەیەکی فراوان دەکات، بەتایبەتی باکگراوندی ڕۆشنبیری و ئایدۆلۆجیای دەقەکە.

٥- لە فەزای جوڵەدا دەلالەتەکان لە ڕوانگەی دەق و لە ڕێگەی ڕەگەزەکانەوە و بەپێی بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە کاردەکەن.

٦- هەڵوەشاندنەوە هۆکاری داباڕینی ڕاڤەی بێکۆتایە و شێرکۆ بێکەس لەم دەقەدا لە ڕوی بیر و ئایدۆلۆژیاوە دوو هێزی جیاوازی بەکارهێناوە.

٧- جێکەوت ئەو هێمایەیە، کە هەمیشە جێپەنجەی خۆی لەسەر توخمەکان دیاریدەکات و ڕۆڵی هەیە لەسەر مانای دەق.

سەرچاوەکان

سەرچاوە کوردیەکان:

١- شێرکۆ بێکەس، دیوانی شێرکۆ بێکەس، بەرگی دووەم، چاپی چوارەم، پرۆژەی کتێبی دانسقە (٢)، سلێمانی، ٢٠٠٢.

٢- شیرین لەتیف هەڵمەت، هەڵوەشاندنەوە : عەلاماتەکانی دریدا، گەلاوێژی نوێ، ژمارە ٢٦، سلێمانی، ٢٠٠١.

٣- پ.ی.د عبدالقادر حمه امین محمد ، بنەماکانی هەڵوەشاندنەوە، گۆڤاری زانکۆی سلێمانی، بەشی B، گۆڤارێکی زانستییە بەشی زانستە مرۆڤایەتیەکانی زانکۆی سلێمانی دەریدەکات، ژمارە (٤٠) ئایاری ٢٠١٣.

٤- د. عەلی تاهیر بەرزنجی, چەند توێژینەوەیەکی ڕەخنەیی، بڵاوکراوەی ئەکادیمیای کوردی، چاپخانەی حاجی هاشم، هەولێر، ٢٠١٤.

٥- لیژنەی ئەدەب لە کۆڕی زانیاری، زاراوەی ئەدەبی، چاپخانەی وەزارەتی پەروەردە، هەولێر، ٢٠٠٦.

سەرچاوە عەرەبیەکان:

١- د.ايمان عيسى الناصر، وحدة النص و تعدد القراءات التأويلية فى النقد العربي المعاصر، ط١، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، بيروت، ٢٠٠١.

٢- د. بسام قطوس ، استراتيجيات القراءة، التأصيل و الأجراء النقدي، مؤسسة حمادة و دار الكندي- الأربد، ط١، ١٩٩٨.

٣- د. بشير تاوريريت بالاشتراك مع سامية راجح ، التفكيكية في الخطاب النقدي المعاصر، دراسة في الأصول و الملامح و الاءشكالات النظرية و التطبيقية، دار رسلان للطباعة و النشر و التوزيع، سوريا – دمشق، ط١، ٢٠٠٨.

٤- جاك دريدا – ما الأن؟ ماذا عن الغد؟ ص٥٤. هەروەها بڕوانە: محمد احمد البنكي، دريدا عربيا، المؤسسة العربية للدراسات و النشر، البحرين، ط١، ٢٠٠٥.

٥- د. جميل حمداوي، نظريات النقد الأدبي في مرحلة ما بعد الحداثة، مؤسسة المثقف العربي، بدون ط، PDF.

٦- جون ستروك، البنيوية و ما بعدها (من ليفي شتراوس الى دريدا)، ترجمة : د.محمد عصفور، عالم المعرفة، سلسله كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطني للثقافة و الفنون و الأداب، الكويت، شباط١٩٩٦.

٧- شكري عزيز الماضي، من اشكاليات النقد العربي الجديد، بيروت،ط١،١٩٩٧.

٨- د. عبدالعزيز بن عرفة ، التفكيك و الاختلاف المرجأ (جاك دريدا)، مجلة الفكر العربي المعاصر، مركز الانحاء القومي، الكويت، شباط ١٩٩٨.

٩- د. عبدالعزيز حمودة، المرايا المحدبة-من البنيويوية الى التفكيك، عالم المعرفة ٢٣٢، سلسله كتب ثقافية شهرية يصدرها المجلس الوطني للثقافة والفنون والأداب-الكويت، ١٩٩٨.

١٠- عبدالله الغذامي، الخطيئة و التكفير، من البنيوية الى التشريحية، المركز الثقافي العربي، الدار البيضاء- المغرب، ط٦، ٢٠٠٦.

١١- عبدالوهاب المسيري و فتحي التريكى، الحداثة و مابعد الحداثة، دمشق، ٢٠٠٣.

١٢- على الحرب، هكذا اقرأ ما بعد التفكيك، المؤسسة العربية للدراسات والنشر، بيروت، ط١،٢٠٠٥.

١٣- د. عماد حسيب محمد ، بئار النص، قراءات تفكيكية في الشعر الحداثي، دار اطلس للنشر و الانتاج الاعلامي ٢٠٠٩.

١٤- فيصل الاحمر، معجم السيمائيات، الدار العربية للعلوم ناشرون، منشورات الاختلاف، الجزائر، ط١، ٢٠١٠.
١٥- د. محمد عناني ، المصطلحات الأدبية الحديثة، دراسة و معجم انكليزي-عربي، الشركة المصرية العالمية للنشر، لونجمان، القاهرة، ط٣، ٢٠٠٣.
١٦- هشام الدركاوي، التفكيكية، التأسيس و المراس، تقديم و مراجعة د. الرحالي الرضواني، دار الحوار للنشر و التوزيع، ط١، ٢٠١١.
١٧- د. يوسف وغليسي ، اشكاليه المصطلح فى الخطاب النقدي العربي الجديد، منشورات الاختلاف، الجزائر، ط١، ٢٠٠٨.

سەرچاوەی ئینگلیزیەکان:

١- Deman , in Moynihan, 1986
٢- royle,Nicholas(2004) Jacques Derrida, Routledge, 2003
٣- "The Sociolinguistics of Schooling: the reievance of Derridas Monolingualism of the other or the Prosthesis of origin", Michael Evans,01/2012: ISBN 978-3-0343-1009-3 In book: the Sociolinguistics of Language Education in International Contexts, Publisher: peter Lang, Editors: Edith Esch and Martin Solly.

نامەی ئەکادیمی:

١- ئاوارە فەرەیدون قادر، دەقئاوێزان لەشیعرەکانی (ئەنوەر قادر محمد)دا، نامەی ماجستێر، زانکۆی سلێمانی، حکومەتی هەرێمی کوردستان، وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی، سکوڵی زمان، بەشی کوردی، ٢٠١١.
٢- عەبدولستار پیرداود حەسەن، هەڵوەشاندنەوەگەرایی لە ئەدەبی کوردیدا لە تیۆرەوە بۆ پراکتیزەکردن، زانکۆی سەلاحەدین، هەرێمی کوردستان-عیراق، وەزارەتی خوێندنی باڵاو توێژینەوەی زانستی، ئەیلولی ٢٠١٠.